

پیچیدگی و چندسویگی جریان فرهنگ در عصر جهانی شدن (مطالعه موردی موسیقی مراسم عروسی در لرستان)

ابراهیم خدایی*

محمود نصرتی☆

(تاریخ دریافت ۹۱/۷/۳۶، تاریخ تأیید ۹۱/۱۰/۱۲)

چکیده

بررسی فیلم‌هایی که در فاصله ۱۳۷۰ - ۱۳۹۰ از مراسم عروسی در لرستان تهیه شده، در کنار داده‌های دیگر میدانی و... حکایت از دگرگونی وسیع موسیقی عروسی این منطقه تحت تأثیر موسیقی کردی و فارسی دارد. مفاهیم سنتی انسان‌شناسی درباره تأثیرپذیری فرهنگ‌ها بر یکدیگر، همچون فرهنگ‌پذیری [acculturation] اشاعه، [diffusion] و... برای توضیح تأثیرگذاری و تأثیرپذیری فرهنگ‌های معاصر از یکدیگر کافی نیست، بلکه این دگرگونی‌ها را باید در چارچوب نظریات جهانی شدن تحلیل کرد زیرا اولاً این روندها سرعت بسیار بیشتری دارد، ثانیاً ناشی از انقلاب تکنولوژیکی در عرصه ارتباطات (گسترش رسانه‌های فارسی و کردی، لوح فشرده، کامپیوتر، ماهواره و...) است، ثالثاً آنچه تحت عنوان موسیقی کردی و فارسی در لرستان عرضه می‌شود خود متأثر از جهانی شدن است، نوع سازها و آهنگ‌هایی که نواخته می‌شود با موسیقی بومی ایرانی تفاوت دارد. نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی لرستان با کرد و فارس عامل تسهیل‌گر و بسترساز برای ظهور پیامدهای جهانی شدن در قالب موسیقی‌های شاد کردی و فارسی در این منطقه بوده است. جهانی شدن منحصر به گسترش فرهنگی خاص در سراسر جهان (غربی شدن) نیست بلکه یک دگرگونی پیچیده و چندسویه در سطح جهان است که ناشی از رهایی فرهنگ از قید مکان به واسطه انقلاب اطلاعات و ارتباطات در دو جهان مجازی و واقعی می‌باشد.

ebrahimkhodae@ut.ac.ir

* کارشناس ارشد مردم‌شناسی دانشگاه تهران

☆ کارشناس ارشد برنامه‌ریزی و رفاه دانشگاه تهران

مجله انسان‌شناسی، سال دهم، شماره ۱۶، ۱۳۹۱، ص. ۵۳-۶۶

واژه‌های کلیدی: جهانی شدن، دوج جهانی شدن، سرزمین‌زدایی، موسیقی، عروسی، لری، کردی، فارسی.

مقدمه

در این نوشتار ابتدا سخن از تغییرات اخیر موسیقی مراسم عروسی در لرستان (۱۳۷۰ - ۱۳۹۰) می‌رود و داده‌های گردآوری شده از تماشای سه حلقه فیلم عروسی از یک خانواده به همراه داده‌های دیگر مرور خواهند شد. این بررسی، چنان‌که در گفتار بعدی تصریح خواهد شد، نشان از کم‌رنگ شدن استفاده از موسیقی محلی (لری) و در عوض رواج بسیار وسیع موسیقی‌های فارسی، کردی، بندری، عربی، افغانی، غربی و... در این مراسم دارد به گونه‌ای که حجم استفاده از موسیقی فارسی و کردی از موسیقی محلی بیشتر و یا برابر با آن است.

سپس درباره جهانی شدن و نظریه‌های عمده جهانی شدن فرهنگی بحث می‌کنیم و خواهیم کوشید پیچیدگی و چندسویگی جریان‌های جهانی فرهنگ را توضیح دهیم. در ادامه دوباره به میدان محلی لرستان باز می‌گردیم و با برشمردن ویژگی‌های تغییر فرهنگی اخیر در مراسم عروسی این منطقه، دلایل اصلی خود را برای لزوم تفسیر این تحولات در چارچوب جریان‌های متأثر از جهانی شدن بیان می‌کنیم و در نهایت به نتیجه‌گیری می‌پردازیم.

ما با فرا رفتن از تعاریف و برداشت‌های کلیشه‌ای از پدیده «جهانی شدن» که غالباً آن را منحصر به گسترش فرهنگ غربی و گرایش فرهنگ‌ها به یکسان شدن می‌دانند، جهانی شدن فرهنگی را دگرگونی پیچیده و چندسویه در سطح جهان دانسته‌ایم که ناشی از رهایی فرهنگ از قید مکان به واسطه انقلاب اطلاعاتی و ارتباطات دو جهان مجازی و واقعی می‌باشد و به این مسئله پرداخته‌ایم که آیا دگرگونی‌های اخیر موسیقی مراسم عروسی در لرستان، که چنان‌که خواهیم دید اغلب به صورت تأثیر موسیقی‌های فارسی و کردی نمایان است می‌تواند متأثر از جریان جهانی شدن باشد؟

تد سی. لولن^۱ با اشاره به این‌که بیشتر تعاریف جهانی شدن گرایش اقتصادی دارند و کمتر جنبه‌های دیگر را در نظر گرفته‌اند کوشیده است تعریف انسان‌شناختی کامل‌تری از این اصطلاح ارائه دهد. (Lewellen, 2002) او با وارد کردن قید «امروزی یا کنونی» بر این نکته تأکید دارد که آنچه بناست مورد بحث قرار بگیرد اتفاقی بی‌سابقه است و با گرایش‌های قدیمی‌تر جهان‌شمولی که در ادیان و مکاتب کهن بشر وجود داشته متفاوت است. لولن جهانی شدن را چنین تعریف می‌کند:

1. Ted. C. Lewellen

«جهانی شدن کنونی، جریان فزاینده تجارت، دارایی، فرهنگ، باور و مردم است که به وسیله تکنولوژی ارتباطات و مسافرت و به واسطه گسترش جهانی سرمایه‌داری نئولیبرال پدید آمده و جرح و تعدیل‌های محلی و منطقه‌ای و مقاومت‌هایی در برابر این جریان وجود دارد» (Ibid:8).

از این تعریف برمی‌آید که گرچه گسترش سرمایه‌داری نئولیبرال، غربی‌شدن و آمریکایی‌شدن بی‌شک در راه افتادن موج جهانی‌شدن مؤثر بوده، نمی‌توان تمام جهانی‌شدن را منحصر به همین فرایند دانست و آن را یک‌سویه و از غرب به شرق تلقی نمود، بلکه فرایندی بسیار پیچیده‌تر و چندسویه‌تر خواهد بود.

تغییرات موسیقی مراسم عروسی در لرستان

در این نوشتار به بررسی و مقایسه موسیقی سه مراسم عروسی در یک خانواده لرستانی می‌پردازیم که هر کدام به فاصله چندین سال برگزار شده‌اند. دامادها دو برادر و یک پسر عمو هستند که یکی در ابتدای دهه هفتاد، دیگری در اواسط دهه هشتاد و سومی در نخستین سال دهه نود هجری شمسی ازدواج کرده‌اند. هر سه مراسم در شهر دورود برگزار شده‌اند. نگارنده با تماشای فیلم این سه مراسم به مقایسه می‌پردازد.

فیلم عروسی نخست در سال ۱۳۷۱ ضبط شد و احتمالاً از نخستین مجالسی است که در خانواده موردنظر (از طایفه قایدرحمت) و اغلب خانواده‌های وابسته با دوربین فیلمبرداری ضبط و ثبت شده است. در واقع از همین سال‌هاست که فیلمبرداری از مراسم عروسی و... در منطقه رایج شده است. دو فیلم دیگر در سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۹۰ فیلمبرداری شده‌اند.

مقایسه این سه حلقه فیلم که بخشی از مراسم عروسی را ثبت کرده‌اند نکته‌های شگرف و قابل توجهی درباره دگرگونی‌های فرهنگی در طول این مدت زمان اندک (کمتر از بیست سال) نشان می‌دهد. تحولات گسترده تکنولوژیکی، هنری و فرهنگی در همان نگاه نخست به چشم می‌خورد که می‌توان به کیفیت واقعاً متفاوت فیلمبرداری و صدابرداری این سه مراسم، شیوه میکس و ویرایش، لباس‌های داماد و عروس و میهمانان شرکت‌کننده در مراسم، ماشین عروس، حذف، اضافه و تغییرات بخش‌هایی از مراسم عروسی و... اشاره کرد.

گروه نوازنده موسیقی زنده در عروسی‌های سنتی لرستان معمولاً شامل یک نوازنده اصلی است که به فراخور مراسم عروسی از سرنا (به لری: ساز) یا کمانچه (به لری: تسال) استفاده می‌کند. معمولاً در فضای سرپوشیده کمانچه نواخته می‌شود اما در حیاط و بیرون از خانه

(کوچه) بیشتر از سرنا بهره می‌برند. نفر دوم گروه نیز به فراخور مراسم از دهل یا ضرب استفاده می‌کند. گاهی این گروه را فرد سومی نیز همراهی می‌کند که کارش دریافت و اعلام شاباش‌ها با صدای بلند است (نک: سیف‌زاده، ۱۳۷۷؛ چنگایی، ۱۳۷۴).

در فیلم عروسی محمد، ق. (۱۳۷۱) شاهد هنرنمایی یک گروه کامل لوطی (عنوانی که لرها به نوازندگان می‌دهند و به نوعی با تحقیر هم همراه است) هستیم. اما در فیلم بعدی در عروسی احمدرضا، ق. (۱۳۸۴) شاهد حضور پررنگ گروه نوازنده «ارگ» هستیم. لوطی‌های سنتی کاملاً به حاشیه رفته‌اند، در واقع لوطی‌ها فقط در دو جای این مراسم به هنرنمایی پرداخته‌اند، اول در پارک جنگلی شهر دورود، وقتی کاروان عروس در مسیر خانه پدری تا خانه داماد اتراق می‌کنند و به نوازندگان سنتی اجازه هنرنمایی می‌دهند. دوم در هنگام ورود ماشین عروس به محله داماد که همیشه اوج مراسم عروسی و پایکوبی‌ها و حرکات موزون است این فرصت را به لوطی‌ها می‌دهند. در بقیه مراسم، موسیقی توسط ارکستر نوازنده ارگ نواخته می‌شود. در عروسی سوم (محمدرضا، ق. ۱۳۹۰) اصلاً اثری از لوطی‌ها نیست.

حالا دیگر در عروسی‌های لرستان فرصت هنرنمایی چنان گروه‌های نوازنده‌ای محدود به برخی روستاها شده است، مخصوصاً به این خاطر که اجرای موسیقی ارگ نیاز به امکاناتی همچون برق دارد که ممکن است در برخی روستاهای بسیار کم جمعیت و دور از راه‌های ارتباطی و شبکه‌های برق‌رسانی هنوز از این امکان برخوردار نباشند و یا کیفیت برق‌رسانی به گونه‌ای باشد که دچار قطعی‌های مکرر و.. باشد. به هر حال در شهرهای امروزی به ندرت می‌توان لوطی‌ها را در حال هنرنمایی دید در حالی که تا کمتر از بیست سال پیش صدای آن‌ها به وضوح شنیده می‌شد. امروزه در اغلب روستاها نیز رویه غالب حضور گروه‌های موسیقی ارگ است. اما آنچه موضوع اصلی بررسی ما از فیلم‌های عروسی لرستان بود نه به دگرگونی‌های تکنولوژیکی و کیفیت نیروهای انسانی، بلکه به محتوای آنچه نواخته می‌شود باز می‌گردد که مخصوصاً کم‌رنگ شدن هر چه بیشتر آهنگ‌های بومی و لری و آمیخته و متنوع شدن آن با انواع موسیقی ایرانی و غیرایرانی در عروسی‌های جدید است.

عروسی اول (محمد، ق. ۱۳۷۱)

موسیقی فیلم مراسم عروسی را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: نخست موسیقی زنده، که کار نوازندگان حاضر در مجلس است و دوم موسیقی غیرزنده که احیاناً از ضبط صوت و امثال آن پخش می‌شود و همچنین موسیقی که در حین میکس به بخش‌های مختلف فیلم افزوده می‌گردد. آنچه در این جا بیشتر توجه ما را جلب کرده همان موسیقی زنده است.

در بررسی فیلم نخستین عروسی، صدای غالب صدای نغمه‌های سنتی لری است. بازی (لرها به رقص و حرکات موزون «بازی» می‌گویند) نیز اغلب همان شیوه‌های کلاسیک لری (دو پا، سه پا، سنگین سما و...) است (سیف‌زاده، ۱۳۷۷) و در مرتبه دوم شیوه‌های گُردی نیز اجرا می‌شوند.

بازی‌ها (رقص‌ها)ی لری و کردی شباهت بسیاری به یکدیگر دارد، همان‌طور که موسیقی عروسی آن‌ها نیز شباهت زیادی دارد. این‌طور به نظر می‌رسد که شیوه‌های مختلف بازی کردی به عنوان تنوع همواره در عروسی‌های سنتی لرستان وجود داشته است، اما به‌راستی بیش از هشتاد درصد بازی‌های اجرا شده در بخش مردان عروسی محمد، ق. در سال ۱۳۷۱ همان شیوه‌های سنتی لری هستند. در قسمت کوچکی از مراسم هم موسیقی بندری اجرا شده که با رقص چند نوجوان و جوان همراه بوده است.

این‌طور به نظر می‌رسد که با اکتفا به بررسی این فیلم نمی‌توان درباره بازی‌ها و موسیقی‌های بخش زنان قضاوت کرد چرا که فیلمبرداران حق تصویربرداری کامل از آنچه در بخش زنان می‌گذرد را ندارند.

در بخش‌هایی از فیلم که به موسیقی و بازی زنان اختصاص داده شده باز هم شاهد اولویت بازی‌های لری هستیم که در کنار آن شیوه‌های کردی هم وجود دارد، اما اگر بنا به تعیین درصد باشد باید سهم بسیار کمتری از رقم هشتاد درصدی بخش مردان در این‌جا ذکر شود. در عوض بخش‌های موسیقی و رقص بندری هم قابل توجه است، اما در بخش زنان یک بخش احتمالاً تازه و پرتعداد هم وجود دارد؛ رقص فارسی.

در بخش‌های مربوط به موسیقی و رقص بندری و فارسی در فیلم عروسی نخست بیش از همه با نوجوانان و دانش‌آموزان دختر ابتدایی سروکار داریم. اغلب دختران جوان و زنان فقط تماشاگر هستند. بخشی از این کناره‌گیری و تماشاگری به خاطر حضور دوربین است، گرچه شاید بخشی هم به خاطر عدم تسلط بزرگسالان بر این نوع حرکات موزون باشد.

موسیقی مراسم عروسی در فیلم مورد بحث اغلب بدون کلام است، اما در مراسم حنا‌بندان، زنان آواز دسته‌جمعی لری می‌خوانند و در بخش مردان هم برای دقایقی نوازنده کمانچه خودش اقدام به خواندن ترانه‌ای می‌کند.

اما در بخش موسیقی‌های غیرزنده و مخصوصاً موسیقی که در حین میکس افزوده شده اغلب از آهنگ‌هایی استفاده شده که دارای کلام هستند. نکته برجسته این بخش استفاده فراوان از موسیقی لس آنجلسی فارسی می‌باشد که کلام‌هایی به فراخور مراحل مختلف مراسم افزوده شده است.

عروسی دوم (احمد رضا، ق. ۱۳۸۵) و عروسی سوم (محمد رضا، ق. ۱۳۹۰)

غیر از آنچه درباره حضور نوازندگان سنتی (لوطی‌ها) در دو صحنه از عروسی دوم پیشتر اشاره کردیم میان بخش‌های مربوط به موسیقی دو عروسی بعدی تفاوت چندانی وجود ندارد، بنابراین بهتر است مشاهدات مربوط به این دو فیلم در یک مبحث ارایه شوند. در مراسم جدید عروسی لرستان حضور گروه نوازنده ارگ تقریباً به بخش اصلی و قابل توجه تبدیل شده است. عروسی بدون ساز ارگ کمتر می‌تواند به واقع یک عروسی باشد، موسیقی ارگ به نماد مراسم عروسی تبدیل شده است.

نوازندگان جدید و آنچه می‌نوازند تحول اساسی در موسیقی عروسی لرستان ایجاد کرده است. گروه نوازندگان جدید نسبت به لوطی‌ها جوان هستند که معمولاً هم‌سن و سال دامادها به شمار می‌روند و اغلب مجردند. این نکته مهمی است که گروه جوان، همچون گروه سنتی زیر نظر یک استاد (نوازنده اصلی سرنا یا کمانچه) که اغلب سالمندتر (و همسن پدر داماد) است اداره نمی‌شود.

این گروه اغلب پیش و بیش از آن‌که موسیقی لری آموخته باشند برای نواختن موسیقی‌های گُردی و فارسی و غربی آموزش‌هایی دیده‌اند. آهنگ‌های لری برای آن‌که با ارگ نواخته شوند باید برای این کار تنظیم شوند که اغلب چنین تنظیم و دستورالعملی در اختیار نوازندگان نیست، بنابراین هرچند به نظر می‌رسد هنوز مطالبه مقام‌های لری در میان شرکت‌کنندگان در مراسم عروسی بالاست اما نوازندگان نمی‌توانند به این مطالبات پاسخ بدهند و می‌کوشند کردی یا فارسی بنوازند.

آنچه نگارنده را وا می‌دارد بر این نکته تأکید کند که اغلب تماشاگران (در بخش مردان) هنوز مایلند موسیقی و بازی لری اجرا شود، استقبال بیش از حد همگانی از بخش‌های اندکی است که لری نواخته می‌شود.

به هر حال موسیقی لری دیگر اولویت خود را از دست داده است، در عروسی‌های جدید شیوه‌های بازی کردی بیشتر اجرا می‌شوند، موسیقی و بازی لری به حاشیه رفته و آهنگ‌های فارسی، پاپ، بندری و.. طرفداران بسیاری پیدا کرده است.

در هر دو عروسی دوم و سوم خواننده ارکستر در حین اجرای موسیقی فارسی بسیار می‌کوشد تماشاگران و مخصوصاً جوانان را به «وسط» بیاورد، اما واقعاً بسیار کم موفق می‌شود به اندازه بخش لری جمعیت به وسط و میدان بازی بیاورد، درحالی‌که در موقع اجرای موسیقی کردی و لری اصرار کمتری برای شلوغ کردن «وسط» لازم است.

در بخش مردان نکته قابل توجه کنار کشیدن نسل‌های کهنسال و میانسال از صحنه موسیقی

و بازی است، حضور ایشان غیر از بخش لری (آن هم با شور و شوقی کمتر از عروسی های سنتی مثل عروسی اول) به ندرت به چشم می خورد. اما در بخش زنان با وجود آن که بیشترین استقبال از رقص و موسیقی فارسی می شود شواهد اندکی از آن در فیلم ثبت شده است. آنچه دیده می شود بیشتر همان رقص دختران خردسال و نوجوان و برخی نزدیکان داماد و عروس است. مشاهدات میدانی نشان می دهد رقص فارسی و نیز رقص های غربی در بخش زنانه عروسی های لرستان با مشارکت همه اقشار سنی اجرا می شود اما این کار به ندرت در مقابل دوربین و یا در نظرگاه مردان انجام می گیرد. جالب این که در بخش موسیقی غیرزنده فیلم های عروسی روند برعکسی طی شده است. درباره فیلم عروسی نخست گفتیم که موسیقی غیرزنده که معمولاً در هنگام میکس افزوده شده است اغلب فارسی است، حال آن که موسیقی زنده اغلب لری بوده است و در بخش موسیقی غیرزنده فیلم عروسی های دوم و سوم بیشتر از موسیقی لری استفاده شده که متناسب با مراسم مختلف عروسی به فیلم افزوده شده است.

پیچیدگی و چندسویگی جهانی شدن فرهنگی

جهانی شدن با فشرده سازی جهان و متصل کردن مردمان از سرزمین های مختلف و متفاوت با همدیگر، منجر به تماس و تلاقی بیش از پیش فرهنگ های مختلف در دو جهان مجازی و فیزیکی می شود. تأکید بر وجود دو جهان مجازی و فیزیکی از جمله نکاتی است که به ما در فهم پیچیدگی و چندسویگی جهانی شدن کمک بسیار خواهد کرد، چنان که برخی سخن از «دو جهانی شدن ها» به میان آورده اند تا همین نکته را برجسته کنند (نک: عاملی، ۱۳۸۲ و ۱۳۸۴).

«جهان اول با خصیصه جغرافیا داشتن، برخوردار از نظام سیاسی مبتنی بر دولت - ملت، طبیعی - صنعتی و محسوس بودن و احساس قدمت داشتن از جهان دوم قابل تمایز است. جهان دوم نیز با خصیصه هایی مثل بی مکانی، فرا زمانی و صنعتی بودن محض، عدم محدودیت به قوانین مدنی متکی بر دولت - ملت ها، اتکا به معرفت شناسی تغییر شکل یافته پسامدرن، دسترس پذیری هم زمان، روی فضا بودن و برخوردار از فضاهای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی و سیاسی جدید، از جهان اول به صورت نسبی جدا می شود. اما این دو جهان در بسیاری از موارد نیز تبدیل به دوقلوهای چسبیده می شوند و تعامل فردی و اجتماعی در قلمروهای زیادی متکی به «تعامل های دوج جهانی» می شود و ما در واقع «دو جهانی شدن های به هم چسبیده» را مشاهده می کنیم. آموزش و پرورش آینده، نظام های تجاری و بانکی در حال و آینده، نظام های کنترل

شهری و شهرسازی، حتی پزشکی جهان آینده برآیند تعامل پیوندخورده این دو جهان است» (عاملی، ۱۳۸۴: ۴۱).

در هر حال فرهنگ‌های مناطق مختلف در دو جهان واقعی و مجازی در تماس روزافزونی با هم قرار گرفته‌اند. این‌که این تماس و تلاقی چه تأثیری بر فرهنگ‌ها می‌گذارد و چه تصویری از آینده فرهنگی انسان می‌توان متصور شد مورد بحث است. از یک منظر دیدگاه‌های عمده را در سه جبهه کلی دسته‌بندی کرده‌اند: کسانی که معتقد به همگن شدن و همگرایی فرهنگ‌ها هستند، گروهی که گمان می‌کنند جهانی شدن اتفاقاً موجب دور شدن و متفاوت شدن فرهنگ‌ها و تمدن‌ها می‌شود و در نهایت دسته‌ای هم اعتقاد به تلفیق فرهنگ‌ها دارند (آزاد ارمکی، ۱۳۸۶؛ Ritzer, 2010).

جورج ریتزر در مباحث‌اش در باب جهانی شدن بسیار از دو واژه جریان^۱ و سد^۲ بهره برده است. در «متفاوت شدن» عقیده بر این است که جهانی شدن باعث تقویت سدها و مرزها شده است. معتقدان به همسانی و همگرایی، بر قدرت و قوت جریان‌ها تأکید دارند که هیچ سدی را بر نمی‌تابند و در نهایت همه فرهنگ‌های بشر را همسان و هم‌رنگ خواهند کرد، اما معتقدان به تلفیق فرهنگ‌ها می‌گویند این درست است که جریان‌های بسیار قدرتمند فرهنگی جهانی سدها را در می‌نوردند اما از یک‌سو سدها و جریان‌های محلی هم تقویت می‌شوند و فرهنگ آینده جهان را باید آمیزش فرهنگ‌های محلی و جهانی دانست که نه یک محصول یک‌دست و همسان است و نه همان فرهنگ‌های محلی سابق بلکه فرهنگ‌های محلی جدیدی است که همه جا زیر نفوذ و حضور فرهنگ جهانی قرار دارد (Ritzer, 2010).

ما آنچه صاحب‌نظران و نویسندگان مختلف عنوان کرده‌اند، مخصوصاً با تکیه بر ادبیات و واژگان مورد استفاده ریتزر (2010) در جدول زیر خلاصه و دسته‌بندی کرده‌ایم:

1. Flow

2. Barrier

گذشته از سه جبهه اصلی نظری، در دو دهه اخیر شاهد ظهور مفاهیم بسیار زیادی بوده ایم که به نوعی هر یک از آنها را می توان در ذیل یکی از سه جبهه اصلی ملاحظه کرد. از جمله مفاهیم پرکاربرد معتقدان نظریه همگرا شدن «مکدونالدی شدن» می باشد که بر آن است که اصول مصرف غذای آماده در بخش های بیشتری از جامعه آمریکا و بقیه جهان مسلط می شود و این همان عقلانی کردن کردارها و رفتارهایی است که قبلاً خانگی یا غیررسمی شمرده می شدند (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۱۱۲).

طرفداران نظریه امپریالیسم فرهنگی نیز چنین نگرشی به جهانی شدن دارند و البته آن را روندی منفی و امپریالیستی، یکسویه از «غرب به شرق» و «گسترش سرمایه داری» می دانند (Wise, 2008:35).

اما برخی صاحب نظران اگرچه قبول دارند جهانی شدن عبارت از گسترش فرهنگ غرب در مقیاس جهانی است با این حال معتقدند در برابر این جریان مقاومت های قدرتمندی نیز وجود دارد و باید برای این جریان مقاومت نیز شانسی قایل بود، چنان که از عنوان کتابی از بنیامین باربر برمی آید (Jihad vs. Macworld) وی معتقد است در برابر جریان مکدونالدی شدن جهان، باید از جریان «جهاد» نیز سخن گفت. به طور خلاصه باربر از جریان گسترش سرمایه داری و الگوی غربی زندگی از یک سو و مقاومت در برابر این جریان از جانب دیگر سخن می گوید (Ibid: 35-36)

بها با^۱ از اصطلاح «فضای سوم» بهره می برد تا از نظریه های قایل به یکسویه و یا دوسویه بودن جهانی شدن فراتر رود. وی بر آن است که نشانه گوناگون فرهنگی می تواند در چارچوب یک فضای متفاوت از فضای سنتی و آنچه می تواند فضای غربی شده معرفی شود با یکدیگر ترکیب شوند (گل محمدی، ۱۳۸۱: ۱۳۷)، هولتن برای این منظور از اصطلاح سنکریتیژیژیشن^۲ سخن می گوید و آن را امکان جمع آوری عناصر مختلف فرهنگی بسترزدایی شده و معلق در فضای فرهنگ جهان و بازسازی آنها در قالب فرهنگی جدید تعریف می کند (همان: ۱۴۰).

به همین ترتیب اصطلاحات و مفاهیم بیشماری ساخته شده است تا از تلقی یکسویه و ساده اندیشانه جهانی شدن در قالب اصطلاحات مکدونالدی شدن، غربی شدن، امپریالیسم فرهنگی و... پرهیز شود.

پیتر برگر^۳ و ساموئل هانتینگتون^۴ در ویرایش کتابی که هدف آن نمایش پیچیدگی و

1. Homi Bhaba

2. Syncretization

3. Peter Ludwig Berger

4. Samuel P. Huntington

چندسویگی جهانی شدن است آن را «جهانی شدن‌های بسیار»^۱ نامیده‌اند که با عنوان «چندجهانی شدن» به فارسی ترجمه شده است. مقالات این کتاب نشان می‌دهد جهانی شدن در هر سرزمین و برای هر گروهی از مردم جهان معنا و جهانی بسیار متفاوت و مختلف یافته است (برگر و هانتینگتون، ۱۳۸۴).

گرچه گسترش سرمایه‌داری نئولیبرال، غربی شدن و آمریکایی شدن بی‌شک در راه افتادن موج جهانی شدن مؤثر بوده اما نمی‌توان تمام جریان را به آمریکایی شدن جهان محدود کرد. جهانی شدن برای مردم ایرین جایا^۲ در قالب اندونزیایی شدن، برای مردم سریلانکا در قالب هندی شدن، برای مردم کامبوج در قالب ویتنامی شدن و برای مردم ارمنستان یا جمهوری‌های بالتیک در قالب روسی شدن خودنمایی می‌کند نه آمریکایی شدن (Appadurai, 2010: 383). عنوان مقاله‌ای از کوچی یوایوچی هشدار می‌دهد «ژاپنی شدن را جدی بگیرد» (Iwabuchi, 2010:410).

بررسی ما نشان می‌دهد به همین ترتیب می‌توان از کردی شدن و فارسی شدن موسیقی مراسم عروسی در لرستان نیز سخن گفت و آن را بخشی از دگرگونی‌های مربوط به جهانی شدن تحلیل کرد. در حقیقت آنچه در این جا برجستگی دارد همان دگرگونی فرهنگی در سراسر جهان، تحت تأثیر افزایش تماس فرهنگ‌های مختلف در دو جهان مجازی و حقیقی است که به واسطه انقلاب اطلاعات و تکنولوژی ارتباطات رخ داده است.

تغییر فرهنگ محلی در لرستان

تغییر فرهنگی در تاریخ بشر همیشه وجود داشته، بخشی از این تغییر ناشی از تأثیر فرهنگ‌ها بر یکدیگر بوده است. در انسان‌شناسی برای توضیح تغییراتی که ناشی از تأثیر فرهنگی گروهی از مردم بر گروه دیگر و به عبارتی جابه‌جایی پدیده‌های فرهنگی تعبیری همچون فرهنگ‌پذیری، اشاعه و... به کار برده می‌شود.

فرهنگ‌پذیری را «رواج پدیده‌هایی که در اثر تماس مستقیم و مداوم بین گروه‌هایی از افراد با فرهنگ‌های مختلف به وجود می‌آید» تعریف کرده‌اند و البته استفاده از هر دو قید «مستقیم» و «مداوم» با چالش‌هایی همراه بوده است (روح‌الامینی، ۱۳۷۹:۹۹).

در انسان‌شناسی از اشاعه به عنوان یکی از مکاتب بزرگ اوایل تاریخ این علم نام برده می‌شود که معتقد است گسترش فرهنگ جوامع بشری به خاطر اشاعه پدیده‌ها و دستاوردهای

1. Many Globalization

2. Irian Jaya

جوامع مختلف در میان یکدیگر است (نک: ریویر، ۱۳۸۵: ۵۹-۶۴) این مفهوم نیز تعاریفی شبیه فرهنگ‌پذیری دارد، با این حال با آن متفاوت است. «معمولاً هر جا سخن از تأثیر فرهنگ‌ها در یکدیگر در ادوار گذشته باشد اصطلاح «اشاعه» به کار برده می‌شود. و هر جا بحث دربارهٔ رواج و نفوذ فرهنگ‌ها در جوامع امروزی باشد، اصطلاح «فرهنگ‌پذیری» به کار می‌رود. بعضی از مردم‌شناسان، اشاعه را انتقال فرهنگی انجام گرفته و فرهنگ‌پذیری را انتقال فرهنگی در حال انجام تعریف می‌کنند» (روح‌الامینی، ۱۳۷۹: ۱۰۳).

اما هیچ‌کدام از این مفاهیم نمی‌تواند وضعیت پیچیده کنونی تغییر فرهنگی در سطح جهان را توضیح دهد. «تماس مستقیم و مداوم» اگر برای مردم روزگاران پیش اتفاقی نادر و خاص به شمار می‌رفت اینک با «جهانی شدن» تبدیل به بخش جدانشدنی زندگی و حیات فرهنگ‌ها شده است.

چند ویژگی برجسته در کیفیت و کمیت تغییرات اخیر موسیقی مراسم عروسی لرستان وجود دارد که ما را وادار می‌دارد از جهانی شدن سخن بگوییم و مفاهیم سنتی دربارهٔ تغییر فرهنگ را کافی ندانیم، از جمله این ویژگی‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

نخست: تغییرات موردنظر ما سرعت و وسعت بسیار بیشتری نسبت به تغییرات فرهنگی سنتی دارد، چنان‌که گفته شد در فرهنگ‌پذیری و تأثیر و تأثر فرهنگ‌های سنتی بر همدیگر سخن از «تماس مستقیم و مداوم» به عنوان حادثه‌ای خاص می‌رفت، حال آن‌که این نوع تماس‌ها دیگر اتفاق خاصی در جامعه معاصر به شمار نمی‌رود. یک فرد معاصر از هر فرهنگ و سرزمینی تقریباً در تمام تجربه زندگی خویش همواره در حال تماس بی‌واسطه و باواسطه با افراد، گروه‌ها و پدیده‌هایی از فرهنگ‌های دیگر است.

دوم: این تغییرات ناشی از انقلاب تکنولوژیکی در عرصه ارتباطات، شامل گسترش رسانه‌های فارسی، شبکه‌های ماهواره‌ای گردی، لوح فشرده، کامپیوتر و... است، همان‌طور که بیان شد در فهم تغییرات فرهنگی دنیای معاصر لازم است بر اهمیت «جهان مجازی» تأکید شود، چنان‌که دیدیم برای تبیین و تحلیل جهانی شدن و تأکید بر اهمیت جهان مجازی از «دو جهانی شدن‌ها» سخن گفته می‌شود (نک: عاملی، ۱۳۸۲).

شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای کردی بیشترین سهم را در این تأثیرگذاری داشته‌اند. این تأثیرگذاری کمتر به واسطه تماشای این شبکه‌ها توسط مردم لرستان بوده است، بلکه بیشتر بدین ترتیب مؤثر واقع شده‌اند که این شبکه‌ها بازار مصرف مناسبی برای ایجاد و گسترش سبک‌های موسیقی شاد و حرکات موزون کردی به وجود آوردند که تولید حجم قابل توجهی از بسته‌های فرهنگی را به دنبال داشت، سپس آنچه در حقیقت برای مصرف در

شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای فراهم شده بود در قالب لوح‌های فشرده و اشکال دیگر به صورت خانگی و تجاری تکثیر شد و مورد استقبال مناطق لرنشین و کردنشین ایران نیز قرار گرفت.

سوم: آنچه تحت عنوان موسیقی کردی و فارسی در لرستان عرضه می‌شود خود متأثر از جهانی شدن است. نوع سازها و آهنگ‌هایی که نواخته می‌شود با موسیقی سنتی متفاوت است، مثلاً از «ارگ» استفاده می‌شود که در نتیجه جهانی شدن در موسیقی فارسی و کردی رواج یافته است و تا پیش از این جایگاهی در فهرست سازهای رایج در ایران است (نک: برخوردار، ۱۳۸۰؛ درویشی، ۱۳۷۳ و همچنین برای اطلاع از سرگذشت ساز ارگ نک: جرال، ۱۳۸۰: ۷۶-۸۰).

در تبیین دگرگونی‌های موسیقی مراسم عروسی در لرستان ردپای عواملی همچون مهاجرت از روستاها و دست کشیدن از زندگی کوچ‌نشینی و گسترش شهرنشینی، تشکیل دولت-ملت، گسترش تحصیلات و آموزش‌های عمومی، جوان شدن جمعیت، کالایی شدن فرهنگ و... کاملاً به چشم می‌خورد اما هیچ‌کدام از این موارد نمی‌تواند نفی‌کننده تأثیر جهانی شدن در این دگرگونی باشد، زیرا قبل از هر چیز بیشتر این تغییرات خود از پیامدهای جهانی شدن، جهانی شدن مدرنیسم و گسترش سرمایه‌داری و همچنین مقاومت و جرح و تعدیل در برابر این جریان‌ها است.

حوادث تاریخی منطقه، همچون انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ (و نگرش‌های فرهنگی آن در عرصه موسیقی و حرکات موزون) و لشکرکشی‌های آمریکا و متحدانش به عراق (ابتدا در سال ۱۹۹۱ و تکرار آن در سال ۲۰۰۳ میلادی) و به دنبال آن آزادی عمل بیشتر برای نیروهای کرد و شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای کردی بستر تاریخی این تغییرات فرهنگی به شمار می‌روند که در این تحقیق بدان‌ها پرداخته نشده است.

بدون شک نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی لرها با کردها و فارس‌ها مسیر تأثیرگذاری را هموارتر کرده، اما باید دانست تغییرات ناشی از جهانی شدن «منحصر» به تأثیر فرهنگ‌های دوردست نیست، اگرچه تأثیر گروه‌های دوردست به گونه‌ای نمایان‌تر ما را از پدیده جهانی شدن آگاه می‌کند و توجه را برمی‌انگیزاند، جهانی شدن فرهنگ را باید جریان پدیده‌های فرهنگی فارغ از مرز و سرزمین دانست که به واسطه امکاناتی که انقلاب تکنولوژیکی برایش فراهم کرده در سرزمین‌های دور و نزدیک جریان می‌یابد.

همچنین بر این نکته باید تأکید کرد که پدید آمدن جهان مجازی در کنار و در تعامل با جهان فیزیکی نیز پیامدهای فراوانی دارد که منجر به تغییر فرهنگ‌ها می‌شود و از این پدیده به

دو جهانی شدن تعبیر شده است (عاملی، ۱۳۸۲). جهانی شدن حکایت از «قلمروزدایی»^۱ از فرهنگ و جریان یافتن آن بدون محدود شدن در مکان و سرزمین خاص دارد. این جریان و تغییر می‌تواند تأثیر یک فرهنگ بر مناطق دوردست جغرافیایی باشد اما این جریان همچنین شامل تشدید و تسریع تأثیرگذاری فرهنگ‌ها بر مناطق نزدیک‌تر نیز می‌شود. در واقع تأثیرگذاری و تأثیرپذیری از فرهنگ‌های مجاور و حتی دوردست همواره وجود داشته اما نوع این تأثیر و تغییر در عصری جهانی کاملاً متفاوت است، لذا «جهانی شدن» مخصوصاً به واسطه انقلاب تکنولوژی ارتباطات، یکی از عوامل عمده تغییر در موسیقی مراسم عروسی در لرستان می‌باشد.

نتیجه‌گیری

جهانی شدن فرهنگی عبارت است از رهایی فرهنگ از مکان به واسطه دگرگونی و انقلاب در تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات که منجر به تغییراتی پیچیده و چندسویه در سطح جهان می‌شود، گرچه «غربی شدن» یکی از مهم‌ترین جریان‌های غالب در این تغییرات است به هیچ عنوان نمی‌توان جهانی شدن را منحصر به غربی شدن دانست.

موسیقی مراسم عروسی لرستان در بیست سال اخیر (از ۱۳۷۰ شمسی) تغییرات بسیاری را در خود دیده است که می‌توان از آن به «کردی شدن» و «فارسی شدن» تعبیر کرد که نمی‌توان آن را بدون توجه به نظریات جهانی شدن تبیین نمود. به عبارت دیگر جهانی شدن در نمونه مورد بررسی ما (موسیقی مراسم عروسی لرستان) به صورت گسترش موسیقی شاد فارسی و کردی ظهور کرده است. برای تبیین کامل چگونگی این تغییرات لازم است به بستر تاریخی حوادث لرستان (ایران) و کردستان (به‌ویژه در عراق) پرداخته شود که در این تحقیق مورد توجه قرار نگرفت.

همجواری جغرافیایی کرد، فارس و لر و وجود ریشه‌های فرهنگی مشترک نمی‌تواند این واقعیت را که این تأثیرگذاری‌ها و تغییرات، بخشی از فرایند جهانی شدن فرهنگی هستند را منکر شود. در حقیقت آنچه در این جا برجستگی دارد همان دگرگونی فرهنگی در سراسر جهان تحت تأثیر افزایش تماس فرهنگ‌های مختلف در دو جهان مجازی و حقیقی است که به واسطه انقلاب اطلاعات و تکنولوژی ارتباطات رخ داده است.

1. Deterritorialization

منابع

- آزاد ارمکی، تقی، ۱۳۸۶، *فرهنگ و هویت ایرانی و جهانی شدن*، تهران، تمدن ایرانی، چاپ نخست. برخوردار، ایرج، ۱۳۸۰، *موسیقی مناطق ایران*، تهران، اداره کل تحقیق و توسعه صدا. برگر، پیتر و ساموئل هانتینگتون، ۱۳۸۴، *چند جهانی شدن*، ترجمه علی کمالی و لادن کیانمهر، تهران، روزنه.
- جرالد، آبراهام، ۱۳۸۰، *تاریخ فشرده موسیقی آکسفورد*، تهران، مؤسسه فرهنگی-هنری ماهور. چنگایی، عزت‌الله و محمد حنیف، ۱۳۷۴، *فرهنگ قوم لر*، تهران، جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران، چاپ اول.
- درویشی، محمدرضا، ۱۳۸۳، *نگاه به غرب؛ بحثی در تأثیر موسیقی غرب بر موسیقی ایران*، تهران، مؤسسه فرهنگی-هنری ماهور.
- روح‌الامینی، محمود، ۱۳۷۹، *زمینه فرهنگ‌شناسی*، تهران، عطار.
- ریویرو، کلود، ۱۳۸۵، *درآمدی بر انسان‌شناسی*، ترجمه ناصر فکوهی، تهران، نشر نی، چاپ پنجم.
- سیف‌زاده، سیدمحمد، ۱۳۷۷، *پیشینه تاریخی موسیقی لرستان*، خرم‌آباد، افلاک.
- عاملی، سعیدرضا، ۱۳۸۲، «دو جهانی شدن‌ها و جامعه جهانی اضطراب»، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۲۱، دانشگاه تهران.
- _____، ۱۳۸۴، «دو جهانی شدن‌ها و آینده هویت‌های هم‌زمان»، *هویت ملی و جهانی شدن*، به اهتمام عباس‌زاده و عباسی، تهران، مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- گل‌محمدی، احمد، ۱۳۸۱، *جهانی شدن؛ فرهنگ، هویت، تهران*، نی.
- Appadurai, A., (2010), *Disjuncture and difference in the global cultural economy*, In International Communication; a Reader Ed. Daya kishan thussu, London, Routledge.
- Iwabuchi, K., (2010), Taking "Japanization" Seriously: *Cultural Globalization Reconsidered*. In: International Communication; a Reader. Ed. Thussu, Daya Kishan, London, Routledge.
- Lewellen, Ted. C., (2002), *the Anthropology of Globalization; Cultural Anthropology Enters the 21 Century*, Westpoint, conn, Bergin & Garvey.
- Ritzer, G., (2010), *Globalization; a basic text*, Wiley-Blackwell.
- Wise, M., (2008), *Cultural globalization; a User Guide*, Oxford, Blackwell.